

Konferencia a délszláv válságról

1994. december 1. és 4. között rendezték Pécsen a Friedrich Naumann Alapítvány és a Janus Pannonius Tudományegyetem közös szervezésében *A délszláv válság okai és következményei* című nemzetközi konferenciát.

A rendezők két szekciót alakítottak ki: a történeti-etnikai és a gazdasági-jogi szekciót. A szekciók munkájára egymást követő napokon került sor, így alkalom nyílt egymás nézeteinek a meghallgatására és megvitatására. Minthogy a szekciók között nem alakult ki éles határ, ezért igazi interdiszciplináris eszmecsere nézett ki a résztvevői.

A konferencia megnyitása előtt, december 1-jén délelőtt a Janus Pannonius Tudományegyetem Fejtő Ferencet díszdoktorrá avatta. A rendezők éltek a lehetőséggel és meghívták a nemzetközi híru politológus-történészt a konferenciára. A megnyitó előadásban Szent-Iványi István külügyi államtitkár vázolta a magyar kormány törekvéseit a délszláv válság elszigetelésére vonatkozóan. Hangsúlyozta, hogy a magyar diplomácia a semlegesség és a be nem avatkozás politikáját követi, miközben megkísérli a nehéz helyzetbe került magyarság érdekeit megvédeni. Szólt az alapszerződések megkötésének fontosságáról, és arról, hogy magyar részről is a válság mielőbbi békés rendezésére irányulnak a diplomáciai lépések. Befejezésül annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a válság leküzdhető, s Magyarország szerepet kaphat a gazdasági újjáépítésben.

Ez követően Fejtő Ferenc előadásában igen udvariasan, de nagyon határozottan bírálta az államtitkár előadásának több megállapítását. Különösen a konfliktus értelmezésében mutatott távolságtartást és optimizmust vitatta. Rámutatott arra, hogy a válság során olyan retrográd, neofasiszta erők szabadultak fel szerb oldalon, amelyek a történelmi tapasztalatokkal rendelkezőket a második világháborúra emlékeztetik. Hasonlóképpen a világháború előtti diplomáciai baklövésekhez hasonlította azt a defetizmust, amelyet a krízis kezdetén a nagyhatalmak a kérdésben mutattak. Ehhez szerinte két körülmény járult hozzá: 1. Az ellentétek igazi mozgatórugóinak fel nem ismerése. Tájékozatlanság a térség valódi nemzetiségi és történelmi viszonyait illetően. 2. Azok a nagyhatalmi szembenállások, vetélkedések, amelyek századunkban, minden alapos átrendeződés és szövetségkötés ellenére továbbra is érvényesülnek.

Fejtő Ferenc a válság kirobbanását a közép-kelet-európai rendszerváltozás következményeként értékelte. A korábban semleges, kiegyenlítő szerepet betöltő Jugoszláviában 1989 után szintén megindult a társadalmi átalakulás. Ez pedig maga után vont a Kelet-Európa mintaállamának az egységének a megkérdőjelezését. A térség átalakulása Fejtő szerint, azért okozta a legvéresebb konfliktust éppen ebben a sokáig példaként emlegetett államban, mert szőnyeg alá söpörték a történelmi ellentéteket. Mi több, csak az egyik fél érdekeire való tekintettel próbálták meg rendezni azokat. A nemzetközi tényezők, a diplomaták és a politológusok zöme évtizedekig helytelenül értékelte a titoizmust. Az előadó emlékeztetett a kelet-európai demokráciák kialakulásáról írt nagylélegzetű monográfiájának vonatkozó eszmefuttatására, s annak a reményék adott hangot, hogy talán nem kell majd továbbírnia ennek a szovjet hatalmi arrogancia által uralt országcsoporthoz a történetét a legújabb politikai fejlemények - a napjainkban tapasztalható általános poszt-szocialista áttörés - nyomán.

Miközben Fejtő elhatárolódott az úgynevezett népi demokratikus kísérletezéstől, kimutatta a délszláv válság eszkalációjában a nyugati halaknak kétségtelen felelősségét. Különösen az angolokra és a franciákra jellemző a hagyományos és a társadalmi rendszerektől független orosz, illetve szerb barátság. Ez az illuzionizmus, amelyik évtizedekkel a világháború után is érvényesnek tekintette a néhai szövetséget, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kezdettől fogva agresszív nacionalista-kommunista szerb erők zavartalanul az erőszak politikájához folyamodtak.

Az előadó egészen újszerűen vázolta a nyugati hatalmak reagálását a kontinens keleti felén végbement rendszerváltozásra és a német egység kialakulására. Fejtő szerint a nyugati országok többségének biztonságpolitikai szempontból nagyon is jó volt a szovjet uralom, amely a diktatúra eszközével kormányozni tudta a korábban oly sok problémát okozó soknemzetiségű kelet-európai konglomerátumot. Nagy terhet vett le a nyugatiak vállairól a Szovjetunió azzal is, hogy felettük gyakorolt urai- mával megszabadította őket gazdasági-társadalmi támogatásuk kényszerétől. A kilencvenes években azonban - tőlük függetlenül, sőt részben akaratok ellenére bekövetkezett a nagy átalakulás a térségben, s ezzel sem a változások kezdetén, sem azóta nem tudnak mit kezdeni. Fejtő Ferenc arra is utalt, hogy Kelet-Európa válsága valójában az első világháborút lezáró, elhibázott versailles-i békerendszer megteremtésével kezdődött. Az akkor elhibázott nemzeti-etnikai átrendezés következményei jelentik a válság legmélyebben fekvő okát. Mindazonáltal úgy vélte, hogy ha a jugoszláviai konfliktus kezdetén a NATO megfelelő diplomáciai és katonai határozottságot tudott volna felmutatni, a konfliktusok kiéleződése elkerülhető lett volna. Befejezésül megállapította - napokkal a budapesti EBEÉ-csúcs előtt -, hogy a nyugatiak újra és újra áldozatul esnek az oroszok blöffjeinek. Még mindig túlságosan nagyra értékelik a maradék birodalom erejét, pedig az már gazdaságilag és politikailag is megroppant, Oroszország éppen a belső problémák megoldatlansága miatt éhes a diplomáciai sikerre. Arra használja fel a délszláv válságot, hogy elveszített világpolitikai befolyását visszaszerezze. A nyugati hatalmak közül leginkább az amerikaiak érzik ennek a veszélyeit, de nincsenek igazán motiválva a nagyobb áldozatvállalásban. Clinton amerikai elnök pozíciója otthon meggyengült. Ez sem teszi lehetővé országa nagyobb szerepvállalását.

Bár többen is érkeztek a konferenciára Kis-Jugoszláviából, a szerb megközelítés csak Laslo Sekelj hozzászólásaiban és kérdéseiben volt érzékelhető. Ő többször vállalta- saját szavával élve- az ördög ügyvédje szerepét. Még olyan kérdésekben is, amelyekben alig volt esélye álláspontja érvényrejuttatására Sokkal elegánsabban vívott a magyarországi szerb író, Sztoján Vujicsics, aki a jugoszláv-magyar, „örök barátsági szerződés” megsértésének körülményeit foglalta össze előadásában, elgondolkoztatva azokat a magyar résztvevőket, akik ezt a történetet csak magyar interpretációban ismerték. Érdekes volt, ahogy az előadó Teleki Pál értékelte, hiszen róla főleg a rendszerváltozás óta - főként csak elismerő szavakat lehet hallani.

A konferencia legmaradandóbb eredményeit talán a történészeknek köszönhetjük. Arady Lajos a szerbek 1690. évi magyarországi letelepítéséig, befogadásáig vezette vissza az eseményeket. A szerbek három évszázada történt kivonulása a hadszíntérré vált Koszovóból-a tulajdonképpeni előzménye a későbbi szerb-albán és a szerb-magyar konfliktusoknak. A ma szerbek egyszerre formálnak igényt az elhagyott óhazára, Rigómezőre és az új hazára, a Vajdaságra. Az előzőt a történelmi jogra való hivatkozással, a másikat nemzetiségi-diplomáciai érvek alapján tekintik „ősi” szerb területnek. Arady Lajos arról is beszélt, hogy a befogadott szerb tömegek nemcsak új hazát, hanem kiváltságokat is kaptak. Konfliktusok a szomszédságukban élő magyarsággal akkor kezdődött, amikor a határőrvidék felszámolása után kiváltságaikat elveszítették. A betelepített lakosság századokon át Habsburg-párti volt, szembefordult mind a Rákóczi szabadságharccal, mind pedig az 1848-as forradalommal.

Ress Imre Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációjának magyar vonatkozású epizódjáról számolt be. Károlyi Béni kormányzó komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy megbékítse egymással az ott élő és már akkor szembenálló népcsoportokat, nem utolsósorban persze azért, hogy idővel könnyebben betagozhatók legyenek az Osztrák-Magyar Monarchia kereteibe. Sokcsevics Dénes a második világháború alatti horvát államról tartott előadást. Vitatta azokat a nézeteket, amelyek szerint az önálló Horvátország megalakulásában Magyarországnak lett volna döntő szerepe. Differenciált képet igyekezett rajzolni a máig

kissé sematikusán ábrázolt államról, kihangsúlyozva, hogy a terület függetlenségének kikiáltásával a horvát lakosság túlnyomó többsége egyetértett.

Több előadás a második világháború utáni körülményeket vizsgálva próbálta feltárni a mostani válság eredőit. Sok olyan új elemet hoztak felszínre, amelyek Jugoszlávia felbomlásához vezettek. Sajti Enikő komplex előadásában megkísérelte összefoglalni és rendszerezni az okokat. Santiago Petschen (Svájc), Simon Peterman (Belgium) és Melitta Richter (Olaszország - Trieszt) egyaránt olyan területekről érkezett, ahol szintén jellemző a nemzetiségi-etnikai sokszínűség, s ahol, ha nem is véres polgárháborúkon keresztül, de sokszor évszázadokig tartó küzdelmek után jutottak el a nemzetiségi konfliktusok a megnyugváshoz. Megható volt ezeknek a kutatóknak a rokonszenve a térség szenvedő nemzeti kisebbségei iránt. Petschen és Peterman Erdélyben is jártak, s jól látják az ottani helyzet ellentmondásosságát, s teljesen egyetértettek azzal a szerencsére egyre általánosabb meggyőződéssel, hogy lépéseket kellene tenni a térség kisebbségi problémáinak általános megoldására, hogy a délszláv tragédiához hasonló viszály ne fordulhasson elő máshol.

A külföldi előadók közül a legnagyobb figyelmet Timothy L. Thomas amerikai katonai szakértő előadása keltette. Helyszíni tapasztalatait elemezve megállapította, hogy Bosznia-Hercegovinában valami új kezdődött az ENSZ életében, mert ott valójában nem békefenntartó tevékenység folyik, hanem sajátos konfliktus-kanalizáló és emberbaráti tevékenység. Az odarendelt kéksisasok lehetőség szerint igyekeznek megakadályozni a háború további eszkalációját, és csökkenteni a polgári lakosság szenvedéseit. Az előadás katonai és biztonságpolitikai szempontjai új szintet vittek a kissé teoretikusra sikeredett eszmecserebe. Az előadó mondanivalóját látványosan szemléltette is, feledtetve ezzel azokat a kutatókat, akik mindent verbálisan próbáltak megmagyarázni.

A konferencia élénk színpontját jelentették a politikusok, illetve azok a kutatók, akik politikai pályájukat cserélték fel egyetemi katedrára, vagy más polgári foglalkozásra. Törzsök Erika, az SZDSZ kisebbségi szakértője, a Határon Túli Magyarok Hivatalának egyik irányítója nagy hangsúlyt fektetett a térség magyar kisebbségének a helyzetére. Várady Tibor (CEU), nemzetközi jogász, több esetben élt a szakszerű elemzés eszközével. Mivel - a Panics-kormány igazságügyminisztereként - első kézből származó tapasztalatai vannak, az előadó egy sor alkotmányjogi kérdést segített tisztázni. Különösen a konferencia második napján, amikor a nemzetközi jogi és gazdasági szakértőké volt a szó. Ezen a téren döntő szerepet kaptak a pécsi egyetem tanárai, Bruhács János professzor és Csaba Gábor. Érdekes vita bontakozott ki a szociológus Szilágyi Imre és Várady Tibor között a válság kezdetének a meghatározása körül. Ezen nincs semmi különös, hiszen a szociológus már akkor érzékelheti a krízis jeleit, amikor a jogszerűség valamilyen formában még fennáll.

A konferencián több ismert politikus is jelen volt. Martonyi János a válság utáni Európát kísérelte meg felvázolni. Megállapította, hogy a Balkánon megtorpant a regionális integráció folyamata, pedig a végső megoldás ebben a térségben is csak a multilaterális integráció lehet.

Az előadás-blokkok után vitára is lehetőség nyílt. A fő kérdésekben a sokfelől jött résztvevők többsége egyazon véleményen volt. Rendezni kell mielőbb a válságot, különben fennáll a további eszkaláció lehetősége, ahogyan egy kérdésre válaszolva Roumen Avramov, bolgár meghívott a macedón kérdés lényegét bolgár szemszögből kifejtette. A megértéshez azonban közös nyelvre, definíciókra is szükség lenne. Élénk vita bontakozott ki például az etnikum fogalma körül. Jómagam például úgy láttam, hogy legalább négyféle értelemben használták ezt a kategóriát a konferencia résztvevői. Nemzetet, kisebbséget, vérségi kapcsolatot és néprajzi csoportot egyaránt értettek alatta, némiképpen kritikátlanul átvéve az angol-amerikai *ethnicity* irodalomnak az Egyesült Államokban talán érvényes és találó, de Európában már sokkal kevésbé alkalmazható kifejezéseit.

Emlékezetes esti program volt Vuity Tvrtko Koszovón készült filmriportjának levetítése. A konferencián megjelent a határon túli magyarság több vezető politikusa és közéleti

személyisége. A RMDSZ képviselői még videóra is felvették a legfontosabb előadásokat. Talán ezzel a konferencia ily módon is hozzájárul ahhoz, hogy megelőzhető legyen a kisebbségi konfliktusok felizzása azokban a térségekben, ahol egyelőre még viszonylagos nemzetiségi béke honol.

Szabó A. Ferenc